УДК 631.15:33.001.73.76

Душейко Д.М.

Порівняльна ефективність формування інноваційного потенціалу за різних форм господарювання в АПК

Трансформацію економіки від планової до ринкової можна розглядати як процес послідовного синтезу, розробки та впровадження різноманітних інновацій.

В економічній літературі існує велика кількість багатоаспектних тлумачень інновацій, але головною ознакою інновації, яка беззаперечно переводить її у сферу економічного дослідження, є економічний результат, ефект. Виходячи з цього, інновацією в широкому сенсі будемо вважати будь-яку зміну в діяльності досліджуваної економічної системи, що призводить до підвищення ефективності функціонування системи.

Основою трансформації економічної системи є процес зміни форм власності. Для рівня суспільства, основою економічного життя якого багато десятиріч була знеособлена колективно-державна власність, поява принципово нових форм власності і механізмів їх реалізації, беззаперечно, є основною інновацією, успіх впровадження якої є запорукою успішності трансформації всього спектру суспільних відносин. Зазначимо також, що інновації у відносинах власності супроводжуються змінами (інноваціями) у виробничих відносинах.

Одним з методологічних інструментів оцінки економічного ефекту від змін, інновацій є категорія інноваційного потенціалу економічної системи. Оскільки в літературі зустрічаються різні тлумачення інноваційного потенціалу, необхідні деякі уточнення.

Інноваційним потенціалом економічної системи пропонуємо вважати економічний ефект, який може бути отриманий даною економічною системою при впровадженні інновацій різних типів. В умовах трансформаційної економіки існує об'єктивна потреба в оцінці інноваційного потенціалу (потенціалу впровадження тих чи інших інновацій) економічної системи для моніторингу її стану та прийняття обгрунтованих управлінських рішень на різних рівнях. Для вимірювання інноваційного потенціалу економічної системи необхідно виділити її складові. Підставою для такого виділення може слугувати базовий підхід до класифікації інновацій Й.Шумпетера, який запропонував розглядати п'ять принципових видів інновацій для економічної системи: 1) інновації в ресурсах; 2) інновації в технології; 3) інновації в продуктах; 4) інновації в ринках збуту; 5) інновації в організаційно-інституціональних формах. Графічне представлення даного підходу (рис. 1) дає наочність важливості і визначальності кожного з цих видів інновацій, оскільки вони пов'язані з вузловими елементами економічної системи.

За такого підходу інноваційними ресурсами можна вважати саме ці вузлові елементи економічної системи, можливості змін у їх застосуванні, структурі відповідно, інноваційним потенціалом економічної системи будемо вважати економічні результати діяльності системи за умов змін у використанні зазначених інноваційних ресурсів. Таким чином, задача оцінки інноваційного потенціалу економічної системи зводиться до оцінки економічних результатів, що можуть бути (або ж – були) спричинені змінами (інноваціями) у використанні інноваційних ресурсів. Звичайно, необхідне ретельне методологічне обгрунтування вимірювання наслідків таких інновацій.

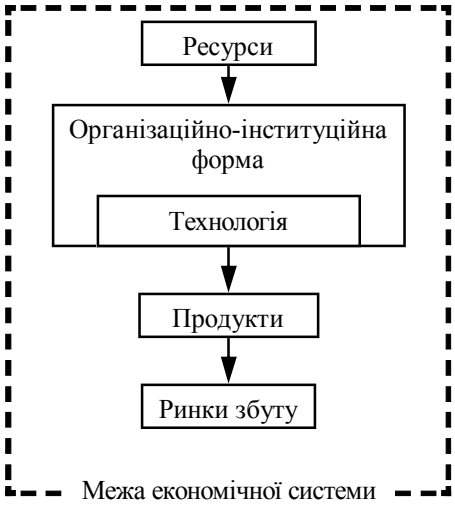

Рис. 1. Графічна інтерпретація класифікації інновацій Й.Шумпетера

У даній статті ми пропонуємо підхід, що дозволяє оцінити потенціал інновацій в організаційно-інституціональних формах господарювання. Для оцінки такого елементу інноваційного потенціалу було обрано сільськогосподарське виробництво Миколаївської області – територіальна економічна система. В сільськогосподарському виробництві сучасна практика статистики виділяє такі форми господарювання:

1. Господарства суспільного сектору, з виділенням колективних та державних.
2. Особисті підсобні господарства населення.
3. Фермерські господарства.

В основі господарств першої категорії лежить державна та колективна форма власності на землю, в основі господарств другої та третьої категорії — приватна. Саме виникнення господарств на основі приватної власності на землю повною мірою можна вважати інноваційним процесом для економічної системи, оскільки трансформація відносин власності спричиняє радикальні зміни у формах організації, управління, у всьому господарському механізмі.

Організаційно-інституціональні інновації трансформаційної економіки можна визначити як утворення суб`єктів господарювання таких організаційно-правових форм, що ґрунтуються на нових для даної економічної системи відносинах власності на землю та інші виробничі ресурси.

Задачу оцінки економічного результату для даної територіальної виробничої системи за рахунок інновацій зазначеного типу сформулюємо таким чином: який існує економічний потенціал змін, що може бути (був) досягнутий при впровадженні організаційно-інституціональних інновацій у сільськогосподарському виробництві Миколаївської області за інших рівних умов (відсутності змін в інших елементах економічної системи). Тобто, наскільки ефективнішою стала досліджувана система в цілому за рахунок організаційно-інституціональних інновацій і який існує економічний потенціал їх подальшого впровадження.

Результатом інновацій в організаційно-інституціональних формах для територіальної виробничої системи є зміна кількості ресурсів (реальна або гіпотетична), котра знаходиться в розпорядженні одного з типів господарюючих одиниць. В даному випадку йдеться про зміни у питомій вазі визначального ресурсу для сільськогосподарського виробництва – сільськогосподарських угідь, що займають господарства суспільного сектору (далі – колективні) та приватного сектору (далі – приватні). Розподіл сільськогосподарських угідь Миколаївської області між колективними та приватними господарствами в динаміці наведено у табл. 1.

Для визначення порівняльної ефективності використання ресурсів необхідно їх кількість співставити з економічними ефектом, який вони забезпечили. Основними економічними результатами господарювання є валова продукція, виручка від реалізації, собівартість виробництва, прибуток. У табл. 2 наведено дані динаміки виробництва валової продукції колективними та приватними господарствами Миколаївської області.

Розрахунок ефективності виробництва валової продукції відносно використання сільськогосподарських угідь у колективних та приватних господарствах наведено у табл. 3.

Відношення частки виробництва валової продукції до частки володіння сільськогосподарськими угіддями (індекс структурної віддачі) показує відхилення у структурі розподілу факторів виробництва (сільськогосподарських угідь) та результатів виробництва (валової продукції). Максимальне значення цього показника (100%) свідчило б про пропорційність у розподілі ресурсу та його віддачі (продуктивності) між формами господарювання. Як свідчать розрахунки, індекс структурної віддачі для підприємств громадського сектору постійно знижувався на відміну від цього показника для приватних підприємств. Відхилення від тенденції динаміки індексу структурної віддачі у 1999 р. заслуговує особливої уваги: при поверхневому розгляді це спричинено не стільки підвищенням продуктивності колективних господарств, скільки значним збільшенням сільськогосподарських угідь у розпорядженні приватних. Точні внески цих факторів у зміну тенденції динаміки індексу структурної віддачі міг би дати факторний аналіз.

Якщо співвіднести індекси структурної віддачі, то отримаємо показник відносної ефективності, що показує у скільки разів відрізняється ефективність використання сільськогосподарських угідь по виходу валової продукції за формами господарювання, що досліджуються.

Показник відносної ефективності у 1990 р. показує, що в цьому році ефективність використання сільськогосподарських угідь щодо виробництва валової продукції приватними господарствами у 9,5 разів перевищувала аналогічну ефективність у господарствах, заснованих на колективній власності. Помітне зниження цього коефіцієнту у наступних роках пояснюється появою значної кількості фермерських господарств, ефективність яких у перші роки господарювання нижча за ефективність виробництва в особистих підсобних господарствах населення. Як вже зазначалося, особливо характерним є 1999 р.: зниження показника відносної ефективності більш ніж у 2 рази (з 7,6 у 1998 р. до 3,3 у 1999 р.) свідчить, що економічний потенціал

організаційно-інституціональних інновацій для досліджуваної системи вичерпується і необхідно шукати резерви економічних змін в інших сферах (технології, ресурсах, ринках, продуктах). Це також видається беззаперечним твердженням на фоні постійного зниження виробництва валової продукції даною економічною системою.

Далі розрахуємо потенціал змін в організаційно-правових формах господарювання для кожного року. Таким потенціалом будемо вважати обсяг валової продукції, яку можна було б отримати в кожному році за припущення, що 100% ресурсів (сільськогосподарських угідь) знаходилися б у приватній власності (фермерські господарства, підсобні господарства населення):

Таблиця 1. Динаміка розподілу сільськогосподарських угідь між колективними та приватними господарствами Миколаївської області (на початок року)

Типи господарств	1990		1995		1997		1998		1999 *	
	Тис. га	Структура, %	Тис. га	Структура, %	Тис. га	Структура, %	Тис. га	Структура, %	Тис. га	Структура, %
Колективні	1934,8	96,9	1758,4	89,2	1742,9	88,4	1741,7	88,2	1578,0	78,4
Приватні	62,2	3,1	212,7	10,8	228,2	11,6	233,1	11,8	435,0	21,6
Разом	**1997,0**	**100,0**	**1971,1**	**100,0**	**1971,1**	**100,0**	**1974,8**	**100,0**	**2013,0**	**100,0**

* За попередніми даними.

Таблиця 2. Динаміка виробництва валової продукції підприємствами різних форм господарювання Миколаївської обл. (у порівняних цінах 1996 року)

Типи господарств	1990		1995		1997		1998		1999 *	
	Тис. грн.	Структура, %	Тис. грн.	Структура, %	Тис.грн.	Структура, %	Тис. грн.	Структура, %	Тис. грн.	Структура, %
Колективні	1241,4	76,7	572,4	61,0	482,0	54,5	362,3	49,5	369,0	52,7
Приватні	376,1	23,3	365,6	39,0	401,9	45,5	369,1	50,5	331,8	47,3
Разом	**1617,5**	**100,0**	**938,0**	**100,0**	**883,9**	**100,0**	**731,4**	**100,0**	**700,8**	**100,0**

* За попередніми даними.

Таблиця 3. Ефективність виробництва валової продукції (ВП) відносно використання сільськогосподарських угідь у колективних та приватних господарствах Миколаївської обл.

Роки	Показники	Колективні	Приватні	Відносна ефективність приватних господарств щодо колективних
1990	Питома вага с/г угідь, %	96,9	3,1	9,5
	Питома вага ВП, %	76,7	23,3	
	Індекс структурної віддачі	**0,79**	**7,52**	
1995	Питома вага с/г угідь, %	89,2	10,5	5,3
	Питома вага ВП, %	61,0	39,0	
	Індекс структурної віддачі	**0,68**	**3,61**	
1997	Питома вага с/г угідь, %	88,4	11,6	6,4
	Питома вага ВП, %	54,5	45,5	
	Індекс структурної віддачі	**0,61**	**3,92**	
1998	Питома вага с/г угідь, %	88,2	11,8	7,6
	Питома вага ВП, %	49,5	50,5	
	Індекс структурної віддачі	**0,56**	**4,28**	
1999	Питома вага с/г угідь, %	78,4	21,6	3,3
	Питома вага ВП, %	52,7	47,3	
	Індекс структурної віддачі	**0,67**	**2,19**	

Потенціал інновацій в організаційно-правових формах господарювання = (Показник ефективності використання фактору в умовах орг.-правової форми) · (Максимальна кількість фактора, яку гіпотетично могла б мати у розпорядженні організаційно-правова форма)

Показником ефективності використання фактору в умовах організаційно-правової форми в даному випадку є відношення виробництва валової продукції до площі сільськогосподарських угідь у приватних господарствах у кожному році; максимальна кількість фактора обмежується загальною площею сільськогосподарських угідь, наявними для досліджуваної системи в кожному році.

Різниця між потенційним рівнем виробництва (потенціалом) та фактично досягнутим рівнем (актуалом) складає умовні втрати від відсутності організаційно-інституціональних інновацій (табл. 4).

Таблиця 4. Розрахунок потенціалу інновацій в організаційно-правових формах господарювання, тис. грн.

Показники	1990	1995	1997	1998	1999
Потенційний рівень виробництва (потенціал)	12075,1	3388,0	3471,5	3127,0	1535,4
Фактичний рівень виробництва (актуал)	1617,5	938,0	883,9	731,4	700,8
Умовні втрати	10457,6	2450,0	2587,6	2395,6	834,6

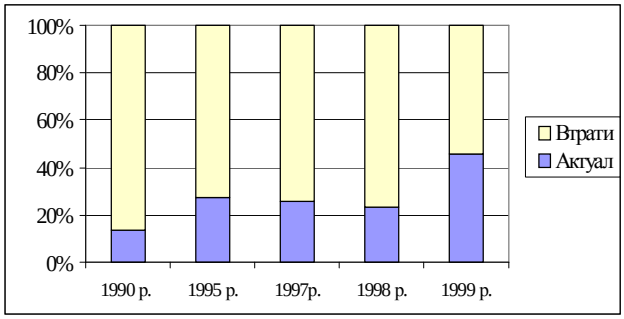

Рис. 2. Динаміка співвідношення між фактично досягнутим рівнем виробництва валової продукції (актуалом) та умовним недоотриманням (втратами)

На рис. 2 графічно показано спів-відношення між умовними втратами та фактично досягнутим рівнем виробництва (потенційний рівень виробництва прийнято за 100%).

Запропонований підхід до оцінки потенціалу організаційно-інституціональних інновацій для територіальної виробничої системи є достатньо спрощеним, але існують певні можливості його поглиблення і уточнення.

По-перше, аналіз можна проводити співставляючи не тільки сільськогосподарські угіддя та валову продукцію, але й інші види ресурсів (робочу силу, капітал) та економічні результати діяльності (виручку, прибуток, собівартість), що дасть можливість охопити більше сторін економічної діяльності.

По-друге, поглиблення аналізу інноваційного потенціалу економічної системи також пов`язано з появою нових організаційно-правових форм господарювання (кооперативів, товариств та ін.) – в рамках даного підходу можлива порівняльна оцінка їх ефективності.

Запропонований підхід до оцінки одного з елементів інноваційного потенціалу територіальної виробничої сільськогосподарської системи у поєднанні з аналізом потенціалу інших видів інновацій дає можливості для подальшого аналізу процесів трансформації економічних відносин. Поняття потенціалу організаційно-інституціональних інновацій безпосередньо пов`язане з поняттям ефективності у розподілі ресурсів (алокативної ефективності).

Також цікавим видається використання показників структурної віддачі для аналізу ступеня розвитку економічної системи, враховуючи, що співвідношення форм власності на ресурси та організаційно-правових форм господарювання в економічній системі буде наближатися до оптимального з точки зору найвищої ефективності системи в цілому.

Література

1. Кемпбелл Р.Макконнелл, Стенлі Л.Брю. Аналітична економія. Принципи проблеми і політика. – Частина І. Макроекономіка. Тринадцяте видання. – Львів, Видавнича спілка "Просвіта", 1997. - 671 с.
2. Мікроекономіка і макроекономіка: Підруч. для студентів екон. спец. закл. освіти: У 2 ч. / С.Будаговська, О.Кілієвич, І.Луніна та ін.; За заг. ред. С.Будаговської. - К.: Основи, 1998. – 518 с.
3. Сільське господарство області: Статистичний збірник // Миколаївське обласне управління статистики. - Миколаїв, 1999. – 160 с.
4. Шумпетер Й. Теория экономического развития. – М.: Прогресс, 1982.

Стаття надійшла до редакції 30.05.2000 р.